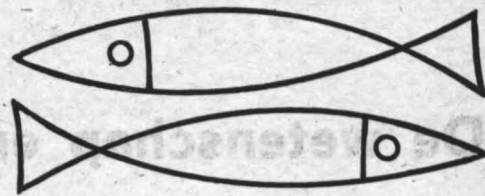

OPBOUW

weekblad tot opbouw van het gereformeerde leven
uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

red. en sekr. h. pootlaan 242, alkmaar
adm.: merelhoven 273, capelle a.d. ijssel

Ingaan in Gods Koninkrijk, - hier en nu

We moeten in het verhaal van Jezus en de rijke jongeling goed acht geven op een belangrijk verschil. Het verschil tussen „het eeuwige leven beërven” en „het koninkrijk Gods binnengaan”.

Dat is bepaald niet hetzelfde.

In het nagesprek met zijn discipelen wijst de Heer (vers 30) op het eeuwige leven in de toekomstige eeuw, d.w.z. na dit leven en na deze wereld.

Zo zal ook de rijke jongeling aan het eeuwige leven hebben gedacht. Hij wil er zich van verzekeren voor na dit leven.

Hij moet ongeveer zó gedacht hebben: met mijn leven van hier en nu zit het wel goed; ik heb immers van jongsaf Gods geboden trouw onderhouden! Neen, daar maakt hij zich helemaal geen zorgen over. Maar des te meer over wat daarna komt, het leven in de toekomstige eeuw.

Maar Jezus legt het aksent heel anders! Hij verlegt het totaal! Tegen iedereen, die zich zorgen maakt over het leven na de dood zegt Hij: zoek hier en nu eerst het koninkrijk Gods en zijn gerechtigheid, — dan zal het leven in de toekomstige eeuw God een zorg zijn, maar jou niet!

Hier en nu gaat het er om Gods koninkrijk binnen te komen, dat koninkrijk, dat in deze wereld kwam toen Jezus in deze wereld kwam.

Dat koninkrijk Gods is er nú, en de poort ervan staat in je leven van nú! De nauwe weg en de enge poort staat nú in je leven en wordt je aangewezen in het evangelie des koninkrijks.

En de sleutel van het koninkrijk Gods wordt elke zondag in de prediking bediend aan ons: ópen gaat de deur voor allen die in Jezus geloven en Hem volgen — en dicht blijft die deur voor allen die zich van Jezus afwenden, koud-onverschillig, of zeer bewogen, zoals deze rijke jongeman.

Dat eeuwige leven in de toekomstige eeuw, — dát is het punt niet.

En wat je te wachten staat na het sterven, — dat is ook het punt niet.

Nog eens: dát zal God een zorg zijn, — daar zorgt Hij wel voor, — maar binnengaan door de enge poort in het koninkrijk van God, dát is het punt. Het knelpunt, want je kunt geen zakken vol geld en goed, deugden, kwaliteiten en prestaties meedragen, dan wordt je een kameel met bulten ...

Volg Mij, zegt Jezus, langs het smalle pad van de navolging Gods koninkrijk binnen.

De discipelen vinden het allemaal nog al moeilijk. Ze vragen zich verbijsterd af: „Wie zal dan behouden worden?”

Welja, wie wil er nu niet behouden worden? Dat willen we toch allemaal wel!

Jawel, maar dan liefst met behoud en gebruik van onze rijkdom, onze statussymbolen, ons comfort ... Die kunnen we toch eigenlijk voor dit leven niet missen.

Eens komt de dag, dat je het wel móet missen ... maar dán hebben we weer graag het eeuwige leven in 't vooruitzicht ...

Ja, we zijn zo uitgeslapen!

Hier en nu goede sier maken met onze verworvenheden, — en dan straks, als we al die spullen moeten achterlaten, — het eeuwige leven!

Ja, we weten het wel!

Maar hoe reageren we, als Jezus ons op de proef stelt en nú al afbreuk gaat doen aan onze maatschappelijke en economische status?

We stellen het afsterven aan alles wat ons leven hier en nu rijk maakt nog graag een poosje uit. Maar Jezus laat ons zien, dat die afsterving nú al beginnen moet, zal er sprake zijn van opstanding en volgen van Jezus.

Zonder die afsterving en opstanding, zonder dat volgen van Jezus, kan er ook geen sprake zijn van het eeuwige leven in de toekomstige eeuw.

Te moeilijk? Onmogelijk?

Ja, wel bij mensen, maar niet bij God.

Daarover dan de volgende keer.

**En Jezus rondom
ziende,
zeide tot zijne
discipelen:
Hoe bezwaarlijk zullen
degenen, die goed
hebben, in het
Koninkrijk Gods
inkomen.**

Marcus 10:23

H. DE JONG — AMSTERDAM

De wetenschap en Genesis

Het vorige artikel nog eens doorlezend, stuit ik op drie dingen, waarop ik nog wat nader in wil gaan. Dat is in de eerste plaats mijn gebruik van het woord 'symbolisch', (dat bijvoorbeeld de namen van de twee paradijs-rivieren symbolisch zouden kunnen zijn). Verder heb ik geschreven, dat het karakter van de bijbelse werkelijkheidsvoorstelling wel eens zodanig zou kunnen zijn, dat wij daaraan geen gegevens kunnen ontleenen voor een wetenschappelijk doel, *tenzij dan in een zeer algemene en tamelijk vage zin*. Het gaat me daarbij om die schuingedrukte bijzin; die wil ik wat nader uitwerken. En tenslotte de zin: „Mij schijnt het toe, dat de Bijbel in haar werkelijkheidsvoorstelling, in vergelijking met die van de wetenschap, met een dimensie meer, met een soort vierde dimensie dus, werkt”. Wat bedoelde ik daar precies mee?

—o—

Laat ik met deze laatste vraag maar beginnen. Voorop stel ik, dat het spreken over een vierde dimensie voor mij een verlegenheids-spreken is. Ik weet niet eens goed, wat daaronder verstaan moet worden. Zoals alle mensen ben ik slechts vertrouwd met de drie-dimensionale wereld, die van lengte, breedte en hoogte. Maar in het afgetrokken weet ik met een twee-dimensionale werkelijkheid — het platte vlak van enkel lengte en breedte — ook iets aan te vangen, zoals een schooljongen die zich met een planimetrisch vraagstuk bezig houdt. Wat we dus zonder veel moeite kunnen doen is de twee-dimensionale en de drie-dimensionale werkelijkheid met elkaar vergelijken en dan als het ware de overgang van de ene in de andere werkelijkheid ondergaan. Aldus kunnen wij er misschien een heel vaag vermoeden van krijgen hoe ingrijpend de werkelijkheid zou veranderen, wanneer er aan de drie-dimensionale wereld een dimensie toegevoegd zou worden. Laten we bijvoorbeeld eens een *globe*, een papieren werelddbol die drie-dimensionaal is, uit elkaar halen. We weken de opgeplakte wereldkaart eraf en leggen die neer in een twee-dimensionaal plat vlak. We krijgen dan een

Kerkelijk Leven

eigenaardige figuur: een soort ceintuur van de evenaar, met aan weerszijden een reeks gelijkbenige driehoeken, basis aan basis naast elkaar. Stel je nu eens voor, dat je op die plat neergelegde bol metingen gaat verrichten. Je meet met een duimstok de afstand tussen Amsterdam en Tokio en je telt de open stukken tussen de driehoeken mee. Dan krijg je een aanmerkelijk hoger getal dan wanneer je op de bol vóór de sloping diezelfde afstand met een centimeter had opgenomen. Het is een beetje een gek voorbeeld, omdat iemand niet zo gauw die open stukken zal meetellen. Toch, je kunt 't je indenken. En de fout die je bij het meten van de afstand gemaakt hebt, wordt pas gecorrigeerd, als je de bol weer in elkaar hebt gezet.

Welnu, met dit verhaal voor ogen heb ik wel eens de neiging — misschien wel een erg domme neiging —, aan een wetenschapsman die de ouderdom van de aarde tracht te meten, de vraag te stellen: weet u eigenlijk al, wat u aan het meten bent? Zou het misschien kunnen zijn dat u in de werkelijkheid waar het boek Genesis van vertelt: een door God geschapen wereld, te maken hebt met een werkelijkheid, die *als het ware* een dimensie meer bevat, zodat al uw berekeningen in de werkelijkheid van Gods openbaring correctie en mogelijk drastische correctie behoeven, wil er aan het totaal recht gedaan worden? Natuurlijk, wanneer men de fout maar *consequent* begaat en *alle* metingen in het platte vlak van de uitgelegde werelddbol verricht, dan krijgt men een systeem van gegevens dat op ons de indruk van orde en zelfs geslotenheid kan maken, maar *aan het geheel* ligt dan toch een gezichtsbedrog ten grondslag. Zo zou het wel eens kunnen zijn, dat er aan de basis van het hele wetenschappelijke bedrijf van een optisch gebrek gesproken moet worden, dat maakt dat we de werkelijkheid niet dan vertekend kunnen bezien. Dat betekent zeker niet dat alle gegevens waar de wetenschap mee komt, fout zouden zijn of nergens op zouden slaan, maar voor werkelijke wereldverklaring zijn ze ontoereikend. Slechts als werk-hypothese zijn ze bruikbaar en bewijzen ze ook hun bruikbaarheid — tot op zekere hoogte. Zo heb ik dus nu naar twee kan-

Pastorale notities

Bidden is een machtig werk

De bijbel leert ons, dat het gebed van iemand die de wil van God doet een krachtige uitwerking bezit. Als een ellendige roept, dan hoort God. Hoe dikwijls hebben Gods kinderen hun Here als een stroom aangelopen, en zijn daarin niet beschaamd uitgekomen. Hij wendde straks hun lot.

Wij mensen willen graag wat doen. Wij willen het liefst handelend optreden. En als ons de gelegenheid ontbreekt om de helpende of reddende hand te bieden, gevoelen we ons terneer geslagen en machteloos. Maar... bidden is ook wat!

U kent allen wel de zinspreuk: Ora et labora, d.i. bid en werk. Ze wordt gewoonlijk in het geweer gebracht, als we in moeilijke situaties mensen opwekken om toch het bidden niet te vergeten. Dan zegt men: ja, ja, bidden, natuurlijk, maar er zal ook wat gedaan moeten worden. Inderdaad, maar wij mensen kunnen vaak zo weinig doen. En wat een machtige taak is ons dan in het gebed gegeven.

Epafras, die in Colosse en om-

geving het evangelie had mogen prediken en de kerk des Heren had mogen planten, ziet de kerk daar door gevaren bedreigd. Er zijn mensen opgestaan, die verkeerde dingen spreken en valse godsdienst propageren en zij zoeken de discipelen af te trekken achter zich. Zelfs is hij in Rome bij Paulus en in gevangenschap geraakt. Hij kan niet naar Colosse terug. Tenminste vooralsnog niet. Dan laat Paulus de Colossenzen weten, dat Epafras toch dagelijks voor hen in de weer is: 'te allen tijde strijdende voor u in de gebeden, opdat gij stand moogt houden, volmaakt en volkomen, in alles wat God van u verlangt'.

Zo heeft Epafras voor de gemeente geijverd. In een situatie, waarin hij verder niets kon doen. En zo moeten wij ook maar veel ijveren voor de gemeente van de Heer.

De nood van de kerk is zo groot. Wat al afval, verslapping en verdeeldheid. Wat een kwesties en narigheden in plaatselijke gemeenten: mensen die het elkaar moeilijk maken; gespannen verhoudingen. We kunnen zelf geen oplossing bieden.

Bid dan maar veel! Worstelt maar! In de geest van Epafras: dat de brs. en zrs. staande mogen blijven en met name de jongeren niet geërgerd worden en Gods Woord gezag blijve houden.

B. Telder, Bilthoven

ten een vraag gesteld. Naar de zijde van hen, die de gegevens van Genesis als wetenschappelijk bruikbare gegevens beschouwen, heb ik de vorige maal gevraagd: weet u al van welke soort de werkelijkheidsbeschrijving is, die de Schrift met name in de eerste hoofdstukken van Genesis hanteert? En naar de kant van de wetenschap, die haar werkelijkheidsbeschrijving aanbiedt als een juistere dan de bijbelse, stel ik nu de vraag: bent u er wel zeker van, dat u de volle werkelijkheid beschrijft? Of ziet u voor volle werkelijkheid aan, wat in feite een vertekening is? Is er voor u geen reden om al uw getallen en stellingen onder een reuzegroot voorbehoud aan te bieden?

—o—

Maar als ik zo naar twee kanten vragen stel, wat blijft er dan nog over van mijn stelling in het eerste artikel van deze reeks, dat namelijk beide, Bijbel en wetenschap, zich met dezelfde werkelijkheid bezig houden? Heb ik nu immers niet een kloof aangebracht met dat verhaal over die dimensies? Hier kom ik toe aan de tweede verduidelijking die ik wil maken. Dat er namelijk slechts in een zeer algemene en tamelijk vage zin naar overeenstemming tussen Bijbel en wetenschap ge-

zocht kan worden. Niet alle details van Bijbel en wetenschap kunnen als stukjes van een legpuzzel in elkaar worden gepast. Maar wel zal een bijbelgelovige hartstochtelijk nêe zeggen tegen 'n evolutieverhaal dat met miljarden jaren rekent. Ik kan dat van een christen-geleerde altijd moeilijk begrijpen, dat hij vredig met zulke fabelachtige hoge getallen kan werken en die voor laatste waarheid kan houden. De wereld verliest door die onmeetbaarheden voor mij haar 'huiselijkheid' en 'overzichtelijkheid', die ze in Genesis 1 bij alle grootheid en majesteit (vgl. Joh. 37 en 38) onmiskenbaar heeft: een huis met een dak er op (uitspansel), gestofteerd met gras, groen en bomen, verlicht door lampen (zon, maan en sterren), bewoond door huisdieren en dan ook door de mens. Er verandert kwalitatief iets met de wereld, wanneer je in tijd en ruimte met onoverzichtelijkheden werkt. „De oneindige ruimten verschrikken mij”, zei Pascal. Is dat de bedoeling van de Schepper? Is onze wereld een wereld om van te schrikken? Jesaja zegt van de aarde: „niet tot een baaiert heeft Hij haar gemaakt, maar ter bewoning heeft Hij haar geformeerd.” (45: 18). Dat uitspansel bijvoorbeeld van Gen. 1, dat dak boven ons hoofd, zou dat

JAARVERGADERING

„OPBOUW”

zaterdag 26 maart

in de Jeruzalemkerk te Utrecht

voor de bewoonbaarheid van de wereld niet van het allergrootste belang zijn? Alles goed en wel, zegt iemand, maar die onmeetbaarheid is er nu eenmaal, zeker in het ruimtelijke, maar waarschijnlijk ook in het tijdelijke, of we dat nou fijn vinden of niet. En inderdaad, dat maakt de aarde waarop we wonen tot een nietigheid en een toevalligheid. We hebben het toch zelf voor de t.v. gezien: dat blauwe bolletje, drijvend in een zwarte zee van oneindigheid? — Toch zou ik willen opmerken, dat we onszelf ook toen met een aards beperkt oog hebben gezien. Zeker, we hebben dat oog de ruimte in geschoten, zodat het de schijn had dat we onszelf door de ogen van een ander zagen, maar het was een aards geconditioneerde waarneming van de aarde. Zoals altijd nog van alle waarnemingen geldt dat ze aards geconditioneerd zijn. (In die zin is de aarde nog steeds het middelpunt van het heelal.) Dat zou ons bescheiden moeten maken. „Voor zover wij zien” — zouden we bij al onze wetenschappelijke beweringen moeten zeggen, „voorzover wij met aards beperkte en beslagen ogen zien”.

— o —

Er is dus wel degelijk, in mijn opvatting, een bijbelse stem, waarnaar de wetenschap moet luisteren. Ik bedoel dat niet zo, dat de wetenschap gebonden is aan die zesduizend jaar, die door sommigen wordt voorgesteld als de bijbelse tijdrekening van de wereld, want voor zulk rekenen lenen zich de bijbelse gegevens niet. Maar in een meer algemene zin gaat er van de bijbelse voorstelling van schepping en geschapen wereld een aandrang uit, ook tot de wetenschap, om de zaak overzichtelijk te houden en niet mee te werken aan een wereldbeeld dat angst verwekt. Een wereldbeeld ook, waarbij het onzinnig wordt om uit te zien naar de wederkomst van Jezus Christus. Want er is, zoals Klaas Schilder al zei, een eigenaardig verband tussen de leer van de eerste dingen en de leer van de laatste dingen. Wie achteruit in miljarden jaren heeft leren denken, heeft naar voren toe moeite met het 'Zie, Ik kom spoedig'. En wanneer nu de wetenschap op soliede gronden toch meent met zeer hoge getallen te moeten komen, laat ze dan de eerbied en de bescheidenheid opbrengen om onder voorbehoud te spreken en het bij werkhypotheses te laten. Over 'n poosje immers kijken we misschien weer totaal anders tegen de werkelijkheid aan. Niet dat we dan van ons optisch gebrek afgeholpen zullen wezen — dat blijft wel zo in deze bedeling — maar het zal zich weer anders manifesteren. Volgende week nog iets over dat moeilijke woord 'symbolisch', niet minder een verlegenheidsterm.

In memoriam Herman Dooyeweerd

„de filosoof van de antithese”

Met een schok van ontroering zullen zij die hem echt gekend hebben het overlijdensbericht van prof. dr. Herman Dooyeweerd hebben ontvangen. Want Dooyeweerd ontmoeten en kennen betekende een levenservaring die tot in het hart ging en daarom heel het leven doortrok. Dooyeweerd was een geleerde van ongewoon formaat. Met nagenoeg iedere man van wetenschap kon hij als gelijke discussiëren. Maar hij was veel meer dan dat! Hij was vóór alles een denker, een wijsgeer, die volgens een competent beoordelaar de meest oorspronkelijke filosofie heeft ontwikkeld welke in ons land ooit werd voortgebracht.

Maar dit alles raakt niet de kern van zijn leven en werk. Dat alles was voor hem middel, geen doel. In een zware levensworsteling was het voor hem een heel het leven beheersende realiteit geworden dat ieder mens en met name iedere wetenschapsbeoefenaar, beheerst wordt door een religieuze, d.w.z. aan alle denken en handelen voorafgaande in het hart worstelende stellingname, die alle levensuitingen voluit beheerst. En hij zag daarbij met ongewone klaarheid dat die religieuze stellingname altijd is: of een door Gods openbaring overwonnen worden door de machtige realiteiten van de schepping der kosmos door God, de fatale afval en verdorvenheid van de mensheid en de radikale en integrale verlossing der wereld door Jezus Christus — of door een of ander afvallig religieus pagaan grondmotief. En zo werd Dooyeweerd de filosoof van de antithese en juist daardoor een reformatorisch filosoof.

Het enige populaire boek, dat hij ons over de door hem gepropageerde filosofie gaf, begint dan ook met een meer dan honderd pagina's tellende hoofdstuk over de antithese. *)

*) Deze antithese heeft niets te maken met een hoogmoedige opsplitsing van de mensheid in christenen en paganisten. Ze gaat ook dwars door het leven van een gelovige heen!

Wanneer Dooyeweerd in gesprek kwam met andere denkers — en hij deed dat heel graag — dan werd zo'n dialoog steeds een aangrijpende geestelijke worsteling om de gesprekspartner tot het inzicht te brengen dat ook diens denken beheerst werd door een religieuze positie-keuze, welke die ook mocht zijn. En meermalen slaagde hij daarin en bracht zo zijn opponent tot een zelfkennis die hij voordien niet bezat. Zo'n dialoog was een gebeuren dat men nooit vergat. Want vooral ook daarin openbaarde Dooyeweerd zich als een aristocraat naar de geest.

Als een reformatorisch christen nu de levensworsteling van Dooyeweerd overziet wordt hij bevangen door groot verdriet. Dooyeweerd zag — met Vollenhoven — scherper dan wie ook de verschijnselen in de kuyperiaanse wereld die bij de doorwerking daarvan tot haar ineenstorting moesten lijden. Met name de scholastieke denkmotieven en de pogingen met niet- of antichristelijke levensopvattingen die daarin leefden en hun ontbindende werking uitoefenden. En hij zweegde om die aan het licht te brengen en de ogen van hen die er in verstrikt waren daarvoor te openen. Maar het is hem slechts ten dele gelukt. De scholastiek behaalde in de jaren veertig binnen de gereformeerde wereld — in concreto door een stel „leeruitspraken” — een Pyrrhus-overwinning, die het begin van het einde van de Kuyperiaanse aera inluidde. Zoals in de na-reformatorische tijd hebben ook in die jaren de epigonen de destructieve motieven in het werk van de grote voorgangers gecultiveerd in plaats van geëlimineerd en hun wezenlijke „Anliegen” niet verstaan en vruchtbaar gemaakt in de nieuwe constellatie van de na hen komende tijd. Deze gang van zaken wordt helder gedemonstreerd door Dooyeweerds intense relatie met zijn grote voorganger Kuyper. Dooyeweerd was allermindst een „kuyperiaan”, en het volstrekt tegengestelde van een „epigon” van Abraham de geweldige. Er is niemand die Kuyper zo diepgaand heeft gekritiseerd als hij! Hij zag de zwakke zieke plekken in diens oeuvre tot op de bodem. Maar hij stelde die in het licht als geestverwant van wat Kuyper ten diepste bewoog, namelijk de erkenning van de soevereiniteit

van de levende God over heel het leven en het koningschap van Jezus Christus in hemel en op aarde. En hij deed dat opdat het Schriftuurlijke, het reformatorische in het levenswerk van „de klokkenist der kleine luyden” niet verstikt, maar dienstbaar gemaakt zou worden aan de voortgang en bloei van het door God geschonken reveil van de vorige eeuw.

Deze instelling van Dooyeweerd is mij nooit duidelijker geworden dan bij de herdenking van Kuypers honderdste geboortedag. In het weekblad „De Reformatie” publiceerde hij toen het eerste concept van zijn kritiek op Kuyper. Ik schreef daarin een opstel over Kuypers opvatting omtrent de „sovereiniteit in eigen kring”. Dat werkte ik later om voor een afzonderlijke publicatie. Ik vroeg Dooyeweerd de copy daarvan door te nemen. Hij deed dat en toen hij mij die na enkele dagen terug gaf zei hij — ik vergeet dat nooit!: „Ik wist niet dat ik zo weinig origineel was! Het essentiële van wat ik zeggen wil heeft Kuyper al vóór mij gezien en gezegd.”

Maar, globaal genomen, werd Dooyeweerd — en Vollenhoven — niet ernstig genomen. Met name niet door de theologen. Ik heb dat nooit begrepen. En Kuyper en Bavinck hadden meermalen betoogd dat de bloei van de gereformeerde wetenschap en het gereformeerde leven in beslissende mate van het ontwerpen een authentiek-reformatorische filosofie afhing. Was een intense kennisneming van Dooyeweerds pogen in deze niet het minste wat men kon doen? En was hij daarbij niet één van de sieraden van de Vrije Universiteit?

Neen, men heeft globaal genomen niet naar Dooyeweerd — en Vollenhoven — geluisterd. En — naar mijn stellige overtuiging — is mee daardoor het gereformeerde leven een prooi geworden van allerlei synthese-theologie en -filosofie; is de Vrije Universiteit als gereformeerde universiteit ten onder gegaan en beleven we „op alle terreinen des levens” de liquidatie van wat Algra het „wonder der negentiende eeuw” heeft genoemd. En dit alles maakt het verdriet over het heengaan van Herman Dooyeweerd te dieper.

C. Veenhof

A. P. MUYS — ZEIST

Een beetje plagiaat (2)

We hebben gezien, dat het humanistische denken het rationalisme toch weer ging verwerpen; omdat de mens zelf er door in het gedrang kwam. De mens wil niet na te rekenen wezen. Zijn eigen vrije beslissing, dat is het, wat hem tot mens maakt, menen ze. Maar als ik naar mijn werk moet, en de bus moet nemen en twee kwartjes betalen moet en op tijd moet wezen en op het werk moet vragen, wat ik doen moet en dat dan ook móet doen... dan blijft in dit alles van een vrije keuze niet veel over, want dat is allemaal wel degelijk bepaald! En zo gebonden leven we toch allemaal? Dat leven nu van ons allemaal, dat leven in de gewone gang der dingen, die ons meevoert, dat leven is nu, goed bekeken, onze zonde! Omdat we daarin het eigenlijke mens-zijn verloochenen.

Maar de mens van de humanistische mens-religie laat niet met zich sullen. Daarom treedt hij uit dat sleurbestaan uit, en neemt dan een beslissing, zonder zich van iemand of iets wat aan te trekken. Vrij. Hij bepaalt dan zelf zijn toekomst, helemaal sovereen. Hij legt zich dan ook niet vast op die beslissing! B.v.: hij bindt zich aan een vrouw — maar dat zegt niets over volgende week! Je kunt dat ook maar beter dadelijk duidelijk maken aan je partner door geen huwelijk aan te gaan. Zekerheden, waarbij de wil gebonden zou worden, zijn, religieus gezien, niet te aanvaarden. Dat „religieus” slaat in dit geval op hun allereerste levensstelling, nl.: ik ben een sovereen mens; elk opgeven van mijn sovereenheid, mijn recht om geheel vrij mijn beslissingen te nemen,

zou mijn humanistische zonde zijn.

Uitstappen uit de gebonden gang van alle dag en dan ineens een beslissende keus doen, een keus voor dit ogenblik, dat is het ware mensenleven. Transcenderen noemt men dat.

U merkt intussen wel, dat zó een werkelijke maatschappij niet kan bestaan. Want die moet nu eenmaal berusten op het zich schikken van elk naar zijn eigen opdracht. Die ogenblikjes van existentieel beslissen, buiten alle werkelijkheid om, alleen vanuit mezelf, komen dan ook merkwaardig overeen met de mystieke éénwording met „god”. Beide zijn ze de vrucht van een religieus ingenomen standpunt, waarin het hoogste voor de mens bereikbaar móet zijn. En dat hoogste is, als beheersende kracht in het tegenwoordige humanisme: mijn eigen ogenblikkelijke wil, samen met de vrijheid om zo dadelijk weer anders te willen. De sovereen mens moet zelfs niet aan zich zelf gebonden zijn!

Hoe diep dit zit, kunt U opmaken uit hun eigen oordeel over het (Vervolg op pag. 52 - onderaan)

D. W. L. MILO — VIERHOUTEN

LOUTER KABOUTER

n.a.v. Wil Huygen en Rien Poortvliet,
„Leven en werken van de Kabouter”,

v. Holkema & Warendorf, Bussum, f 49,50

Dit boek is het zoveelste, dat uit samenwerking van twee vrienden is ontstaan. Hoewel de naam Poortvliet niet op het titelblad voorkomt (alleen Rien met het sterretje) blijkt uit de „verantwoording”, dat het boek wel degelijk door beide mensen is gemaakt. Merkwaardig. Toen Wil Huygen zijn „Op Schootsafstand” uitgaf, heette Rien Poortvliet de illustrator. Hun boek „Met een kluitje in het Riet” stond op beider namen. En hun samenwerking is zo, dat men hun laatste werk „het boek van Rien” zal noemen.

Rien Poortvliet is onlangs onderscheiden met een literair-artistieke prijs, hem toegekend door de Internationale Raad voor Jacht en Wild-beheer, en wel vanwege de „uitzonderlijk goede wijze, waarop hij de natuur en jacht tot uitdrukking weet te brengen”. Die prijs is niet mis. Bedoelde Raad is samengesteld uit 46 landen; een Iraanse prins is voorzitter en tekende de bijbehorende oorkonde. En als u vraag of Rien deze unieke onderscheiding verdient, dan zou ik zeer positief en zeer bewust knikken.

Maar als u vraagt of Wil Huygen het verdient, zo in de schaduw te verdwijnen, dan is mijn oordeel even bewust negatief. Wil Huygen, een bescheiden Nijmeegs arts, is een bijzonder fijngevoelig schrijver — in de eerste plaats van kinderboeken, voorts ook van jachtverhalen. Zijn geestige pennetjes, zijn gedetailleerde waarneming, zijn warmvoelend medisch hart... ze zijn onmiskenbare onderdelen van zijn zeer lezenswaard talent. Zonder hem zou het boek De Kabouter nooit geworden zijn wat het nu is.

Rien kan dit met me eens zijn. Eens had ik namelijk beide auteurs samen voor me, in een vergaderpauze. Tegen Wil Huygen zei ik: op gevaar af van grof complimenteus te zijn wil ik u eens danken voor uw heerlijke pennevruchten; ik zie in u een van onze beste jachtschrij-

vers. De aangesprokene sloeg bescheiden zijn ogen neer. Maar Rien nam het woord. Hij zei: daar doe je mij nu zo'n genoegen mee, met mijn vriend zo'n compliment te maken; want hij verdient dat ten volle!

—o—

Het boek „Leven en werken van de Kabouter” is een boek in overtreffende trap. Het is onbegrijpelijk, dat zoveel schoons voor minder dan een paar schoenen verkocht wordt. Het boek geeft wat het belooft: een volledig overzicht van het leven en de werken van de kabouter, als soort genomen. Als u aan kabouters gelooft moet u het zeker lezen; het versterkt uw kennis geen beetje. Als u niet aan kabouters gelooft moet u het helemaal lezen; u zult voortaan niet meer zo zeker zijn.

Wat een lichtsterk jagersoog in de schemering heeft gezien, wordt in heerlijke daglichtkleuren weergegeven, met wetenschappelijke nauwkeurigheid beschreven. Volkomen serieus en overtuigend wordt het materiaal uitgestald, dat men in twintig jaren van observatie heeft verzameld. Over het oudst bekende kabouterbeeldje, op ware grootte, anno Domini 1200 ontdekt en nu ongeveer 2000 jaar oud. Over een mededeling van Publius Octavus aangaande de door hem waargenomen Homunculus. Een citaat van de Zweedse arts-schrijver Axel Munthe, die medelijden had met mensen, die nog nooit een kabouter hadden gezien. Over het gewicht van de kabouter: het mannetje staat triomfantelijk op een kleine weegschaal tegenover drie ons aan gewichten; het vrouwtje balanceert lachend op een brievenweger en komt even over de 250 gram; u kunt het allemaal zelf zien. Over de verspreiding van de kabouter in ons land en in heel Europa, waarbij de vindplaatsen merkwaardig samenvallen met de gebieden aan bos en duin. Over hun taal, hun leefwijze, hun gewoonten, hun leeftijden, hun kleren, hun huizen, hun kinderen, hun huisvlijt en wat u maar verder wilt weten. Dit boek lijkt een handboek, dat u alles vertelt wat de moeite van het vertellen over De Kabouter waard schijnt. Bij al dit wetenschappelijk opgediend nieuws komen illustraties, die stuk voor stuk ingelijst moesten worden. Geen wonder dat een winterland-schap, van drie pagina's grootte, er gewoon uitspringt. Die hoort aan de muur van een kinderkamer te hangen. U krijgt te zien hoe de kabouter persoonlijk een stel reeën voedert en hoe het kabouter-vrouwtje uit haar boezelaar eten voor het kleinwild strooit. Zulk een akwarel is even overtuigend als het beeld van een bosbrand, van een molen bij zonsondergang of een sneeuwlandschap in de maan. Twee pagina's groot is een boslandschap, waarop u met wat moeite een reeget ontdekt. En wat te denken van Rembrandt's Nachtwacht, waaraan de grote schilder zelf de laatste hand legt... terwijl achter hem op tafel een echte kabouter zit mee te tekenen? Zelfs op het schutblad vindt u een tiental zangvogels, die zeker niet onder doen voor de illustraties uit Het Grote Vogelboek van Readers Digest; overigens staan al die vogels te wachten op een kabouter, die voeder uit zijn broekzak delft; en dat geeft Readers Digest er niet bij! Aangezien

uiteindelijk resultaat. Het is: tot de dood, tot mislukken. Want men kan zich niet blijvend plaatsen buiten de maatschappelijke orde. Dat is dan het slot van het „eigenlijke” menselijke, dat zo hemelhoog uitsteekt boven dat leven van alledag; dat leven, dat eigenlijk geen innerlijke waarde heeft — vanuit hun religieus uitgangspunt. Wat is daarbij hun enige troost? Dit: ik heb toch als vrij man beslissingen genomen.

Maar ze leren óók, dat die vrijheid, die souverainiteit zichzelf om de medemenselijkheid wél moet inperken. Zichzelf paal en perk moet stellen. En daar gaat ze dan, dadelijk bij haar eerste begin. Want die ander is ook souverain. Daarin moeten we hem vrijlaten. Daardoor staan wij voor de muur!

Vanuit dit troosteloze uitgangspunt — let U maar op de hooploosheid van veel moderne lectuur, die aan veel jonge mensen te merken is — vanuit dit „tot niets” leidend beginsel zijn moeilijke denksystemen bedacht. Daarbij is

een grondgedachte, dat we leven in een reeks van contingente, dat betekent: toevallige gebeurtenissen; daarin nemen we soms dan zo'n beslissing, waarin we onszelf richting geven, m.a.w.: waarin we eventjes niet toevallig zijn; op dat ogenblik is er een werkelijk gebeuren.

Het gebeuren van de vrije beslissing in het toevallige, dat is de kern.

Heidegger nu, een van de grondleggers van dit moderne denken, verklaart zelf, dat zijn systeem is opgebouwd vanuit zijn conceptie van het mens-zijn. En die is: de creatieve en autonome soevereiniteit van de mens, weergegeven met het woord: authenticiteit, het echt zichzelf-zijn. Dat denksysteem is volgens Heidegger dus maar niet zo maar een formele opbouw, waarin je elk willekeurig systeem zou kunnen omvatten; neen, maar het systeem geeft mee de werkelijkheid aan! Namelijk wat hij, Heidegger gelooft om-trent de werkelijkheid. Dat geloof is in het systeem ingebouwd.

Die geloofde werkelijkheid is dan dé werkelijkheid.

Heideggers denksysteem heeft veel mensen aangesproken.

Zo heeft de kerk er mee te maken gekregen, zo ontmoeten wij het bij het lezen van veel theologische lectuur. Want gedachten van Heidegger en anderen worden gebruikt om de moderne theologie een basis te geven. Die verloren ging, doordat men de eenvoud van het geloof naar de Schrift was kwijtgeraakt. Zulke mannen moesten dan wel een nieuw bastion bouwen om hun theologie te kunnen verdedigen. Ze maakten daarbij gebruik van ideeën uit de existentie-filosofie. En ze dachten, dat dat best kon, als men het denkpatroon ging formaliseren, dus net ging doen, alsof het wél los te maken was van het ongelovige uitgangspunt. Alsof het denksysteem, tegen Heidegger zelf in, wél neutraal was.

We hebben dat eerder meegemaakt. Toen b.v. in onze kerkbode's geregeld geschreven werd over de mens als redelijk-zedelijk

wezen; à la Kant. Maar waar blijft dan zijn bepaaldheid door het geloof? Vanuit het hart zijn toch de uitgangen des levens?

Zo vinden we nu de existentie-filosofen in de kerk terug.

Ik heb al gewezen op een gelijkenis met de mystiek, die het „ogenblik der genade” kent, het één worden met „god”. Dat is de eigenlijke ervaring in hun leven. Ze kennen meestal het aantal keren, dat ze hun ideaal hebben bereikt. Bij veel moderne theologen gaat het eveneens om het momentane, een ogenblik durende ervaring van „god”. Het is een telkens onderbroken volgorde van zulk gebeuren. En wat houdt die ervaring dan in? Alleen dát „het” gebeurt; het is de gebeurtenis van de ontmoeting zelf, als die eens plaats vindt. Want ze blijft: toevallig, onberekenbaar. Zelfs op de plaats, waar ze dan plaats vinden kan, nl. onder het kerugma. Dat is de prediking door de theoloog.

En zo hebben ze hun bastion, waarin ze standhouden!

alles uit kabouterland zo klein is (de volwassen kabouter komt niet boven de 15 centimeter uit) laat Rien een enkele maal het gezichtje even door een vergrootglas zien. Zo ziet u duidelijk de lachrimpeltjes en de frisse kleur.

—o—

Ja, een kabouter lacht graag. Hij heeft een erg opgewekt karakter. Daarom wordt hij waarschijnlijk zo oud: de medicus vertelt u dat de kabouter ongeveer 400 jaar wordt, zeer matig eet, wel rookt, maar geen gevaarlijke stoffen inneemt. Bovendien is hij met iedereen bevriend, helpt ieder en is met vrijwel alle dieren op goede voet. Alleen heeft elk kabouterhuis een bunzingval (na een fikse bestraffing wordt de bunzing vrijgelaten) en elke kabouter is op zijn hoede voor de verwilderde kat.

Als u natuurlijke medicijnen zoekt voor een 17-tal meest voorkomende ongemakken — de dokter zal het u wel vertellen. Inclusief de acu-punctuur en een operatie om een geit van „scherp” te verlossen. Alleen tekent Rien (toe, mag er ook een aanmerking mogelijk zijn?) bij giftige slangenbeten een ongevaarlijke ringslang, in plaats van de adder.

Maar er staan vondsten in dit boek! Zo bijvoorbeeld, dat elk pasgetrouwd kabouterstel aan de kabouterkoning en -koningin wordt voorgesteld; waarbij de kabouterkoning en -koningin wonderveel gelijkenis hebben met een echtpaar, dat te Soestdijk woont. Zo bijvoorbeeld het verhaal van een arme kolenbrander, die vroeg drie wensen te mogen doen, „net als in een sprookje”. Zo bijvoorbeeld de kleine werktuigen en gereedschappen, die kabouters gebruiken: excellent doordacht. Zo bijvoorbeeld de prachtig beschilderde en handgesneden troon, die in het kleinste vertrek staat en waarop de kabouter op zijn zeven gemakken zich afzondert; de tijd wordt gekort door een karweitje, het bezet-ten wordt gegeven door een miniklokkenspel, zo lang er gezeten wordt. Zo bijvoorbeeld de mededeling dat in Soest, toch heus geen klein dorp, slechts vijf kabouterparen voorkomen en in de omliggende dorpen nog eens vijf. Rien kan dat weten, hij woont in Soestduinen.

In een aantal hoofdstukken zijn de Handelingen der Kabouters afzonderlijk gerubriceerd. Dit zijn eigenlijk verhalen, waarin kabouters de hoofdrol spelen. Hier komt de schrijver Wil Huygen goed aan zijn trekken als schrijver van kinderboeken. Waarmee niet gezegd is, dat De Kabouter slechts een kinderboek zou zijn! De Kabouter is een grottemensenboek, dat u ook rustig aan de kinderen kunt laten lezen. Ze zullen er veel van opsteken. Neem nu eens het hoofdstuk De Reukwereld: het opent onvermoede werelden voor de mens, die aan de natuur is ontgroeid.

—o—

Als voornaamste waarheid springt naar voren, hoe wijsgerig de kabouter is. Hij ziet door de mens heen. Hij heeft ervaring van eeuwen.

C. VEENHOF — KAMPEN

Over de „onsterfelijkheid der ziel” ¹⁾

Een van de kwesties waarover onder de gereformeerden nog steeds wordt gediscussieerd is die van de zogenaamde „onsterfelijkheid der ziel.”

Wij willen daarom ook daarover iets zeggen.

Om daarmee te beginnen: in de Europese cultuurwereld werd daarover, voor zover we weten, het eerst gesproken in de vroege historie van Griekenland.

¹⁾ Een zeer gewaardeerde lezer schreef mij in verband met wat ik over de „zaak-Telder” een brief over de onsterfelijkheid der ziel. Hij beschouwde dit artikel als mijn antwoord.

Enkele eeuwen vóór Christus ontstond daar een religieuze opwekkingsbeweging die, naar een legendarische dichter-zanger Orpheus, de *orphiek* werd genoemd. Die orphische religie gaat uit van een scherpe tegenstelling tussen het duistere aardse leven, dat zich in de kringloop van geboorte, sterven en opstanding beweegt, en het bovenaardse leven in de lichtvolle sterrenhemel.

Deze scherpe tegenstelling komt nu ook en speciaal tot uitdrukking in de mens. De mens heeft namelijk volgens de orphiek een „onsterfelijke ziel”, die uit de bovenaardse lichthemel stamt. Die „ziel” is evenwel uit de hemel afgevallen naar die duistere aarde. En daar is zij nu

Hij kent onze karakters en onze gebreken. Hij ziet, hoe de mens de grote vernielers van de schone schepping is. Hij is eigenlijk het verpersoonlijkte geweten van een mensheid, die aan eigen groothedswaan, macht, geldddorst en vernielzucht te gronde gaat.

Het belangrijkste hoofdstuk is dan ook het laatste. Daar hebben Poortvliet en Huygen een gesprek met Tomte Haroldson, de kabouter, die op de Vlasakkers bij Amersfoort woont (en laat Rien nu juist op de Vlasakkers zijn jachtveld hebben). Ze hebben de tekeningen en de tekst gereed en samen spreken ze enthousiast over hun juist klaar gekomen werk. Op dat ogenblik komt Tomte de kopij kritisch doorneemen... waardoor hun enthousiasme gaandeweg verdwijnt.

Het lijkt wat sterk gezegd: dat een kabouter het werk van twee kunstenaars over kabouterland zou doorlopen voor het ter perse gaat. Maar als u het niet gelooft moet u de plaat bezien, die bij het nachtelijk gesprek hoort. U ziet Tomte op tafel zitten, geheel op zijn gemak, boven op een boek (De Vossen hebben Hoken) en een tijdschrift (Wild und Hund), naast een lucifersdoosje, een verftube en een gemberpot vol penselen. U herkent de werkkamer van Rien, compleet met trofeeën, jachthoorn en schildersezels. Met zijn pijp in de mond zit Rien, te kijken en te luisteren. Op de voorgrond zit Wil, te luisteren en te kijken.

„Wij gaven hem jolig een eikeldop met vruchtenwijn en een in drieën gesneden Cashewnoot. Hij nam een teugje, draaide de dop peinzend tussen zijn vingers rond, keek om zich heen en vroeg: 'lukt het allemaal?'

'Nou en of', riepen wij 'we zijn er zowat doorheen'.

'En precies zoals je het had willen hebben?'

'Het kan altijd beter', zeiden wij schijnheilig.

'Dus je vindt het zelf zó goed?'

'Jazeker, waarom niet?'

'Mag ik eens zien wat het nou geworden is?'

We legden de dikke stapel tekeningen en tekst voor hem neer en lieten hem alles van het begin af zien.”

En dan komt de kritiek van Tomte Haroldson. De buitenkant van het kabouterleven is vrij aardig weergegeven, zegt hij, maar hij mist belangrijke onderdelen. De mensen hadden de kabouters niet bespied — maar andersom. Ook: de kabouters zijn aan de aarde trouw gebleven — de mens, hoewel stof en weerkerend tot stof, is op kunststoffen overgegaan, wat hem van de natuur weghaalt. De mens holt achter de wereld van morgen aan — de kabouter heeft rust en tevredenheid met de wereld van gisteren. Ook: bij de mens is het evenwicht tussen verstand en instinct verloren gegaan; dat maakt hem onverstandig. Kortom: over de „vooruitgang” bestaat grondig meningsverschil!

Maar tenslotte neemt de kabouter beide kunstenaars een nacht mee op een tocht, waarbij ze op de golflengte van kabouters met dieren en bomen en planten mogen omgaan. Een ontroerend einde van een verrukkelijk boek.

in een stoffelijk lichaam als in een kerker opgesloten. Als gevolg daarvan wordt ze ook opgenomen in de kringloop van geboorte, sterven, wedergeboorte. Telkens komt ze in een ander lichaam. Pas als zij zich van de besmetting van het materiële lichaam heeft gereinigd, kan die ziel, na haar kringloop in andere lichamen te hebben volbracht, weer terugkeren naar haar eigenlijke tehuis: de goddelijke lichtwereld met zijn onvergankelijke, lichtende bolvorm. In een orphische inscriptie heet het: „Ik ben een kind van de aarde, maar mijn afkomst is van de hemel.”

Een andere griek, de grote denker Plato, hij leefde van 427-347 voor Christus, predikte eveneens met grote nadruk de „onsterfelijkheid van de ziel”. Volgens hem bestaat de ziel uit drie delen: een „redelijk” deel, een „moedig” deel waarin o.a. de neiging tot zelfbehoud zetelt, en een „strevend” of „begerend” deel, de neiging der algemeen menselijke begeerten. Het komt er voor een mens op aan een harmonie tussen deze drie ziele-delen na te streven. Lukt dat niet, dan moet het „redelijke” deel de beide andere delen in toom houden, overheersen. Volgens Plato is, evenals bij de orphici, het lichaam de kerker, de gevangenis van de ziel. In zijn beroemde dialoog,

de *Phaedo*, spreekt hij herhaaldelijk over de „onsterfelijkheid van de ziel” in tegenstelling met de vergankelijkheid van het lichaam. In paragraaf 9 laat hij Socrates zeggen, dat de ware filosoof begeert te sterven. Dan kan de ziel de kerker van het lichaam ontvluchten en zich van de bezoedeling daarvan bevrijden. Socrates noemt dat proces een „katharsis”, een reiniging. „De ziel”, zo betoogt Plato „gelijkt op het goddelijke, het lichaam op het sterfelijke”.

In een ander geschrift de *Timaeus* spreekt Plato over de formering van de mens. Daarbij is de Demiurg, de wereldvormer, betrokken. Zelf schept hij de mensen niet. Daarvoor is hij te hoog. Dat moeten de lagere goden doen! Plato laat dan die Demiurg dit zeggen: „Het gedeelte van de mensen, dat naar de onsterfelijkheid moet heten, daar het goddelijk genoemd wordt, en dat de leiding heeft (d.i. de ziel of liever het denkend deel der ziel dat volgens Plato alléén onsterfelijke is) zal ik zaaien en er het principe van leggen; maar wat het overige aangaat, moet gij de levende wezens formeren, door het sterfelijke aan het onsterfelijke vast te weven.”

★ ★ ★

Er zouden nog meer griekse denkers te

noemen zijn die de „onsterfelijkheid der ziel” leren. Maar dat is in een artikel als dit niet nodig. Ik wil alleen nog een paar Romeinse filosofen noemen en citeren.

De Stoïcijnen — ook in de bijbel genoemd (Hand. 17:18) — beschouwden evenals vele Griekse denkers — de ziel van de mens als onsterfelijk. Zij noemen die het *hegemonikon* (het leidende principe) of wel *logikon* (het rationele principe) in de mens. Die ziel is een deel of fragment van de godheid. Eén van de stoïcijnse wijsgeren Seneca schreef in een brief: „Verwondert gij u, dat de mens naar de goden gaat? De godheid komt tot de mensen, neen, wat nog nader is, hij komt in de mensen. Goddelijke zaden zijn in de menselijke lichamen gestrooid.”

Een andere stoïcijnse filosoof, Epictetus, zegt: „Gij zijt een deel (eigenlijk een aftreksel, een *apospasma*) van de godheid. Gij hebt een deel van hem in u (namelijk de ziel). Waarom kent gij dan uw adeldom niet? Weet gij niet dat gij, wanneer gij eet, dat gij een god voedt, een god met u omdraagt? Gij denkt, dat ik een zilveren of gouden godenbeeld bedoel. Neen, gij draagt hem in uzelf en merkt niet, dat gij hem bezoedelt door vuile gedachten en vuile daden.”

En om er nog één te noemen de grote redenaar Cicero verklaart kort en goed: „De ziel is, naar ik zeg, onsterfelijk.” En even daarna: „De ziel is onsterfelijk, omdat ze hemels en goddelijk is.” Waarop hij laat volgen: „dat de zielen uit het lichaam als uit een kerker ontvlicht zijn.”

☆☆☆

De idee van de onsterfelijkheid der ziel die in de Griekse filosofie geheel onafhankelijk van de godsdienst van het volk Israël en eeuwen vóór Christus werd gepredikt, is altijd door in allerlei vorm blijven voortleven.

Een geheel nieuwe fundering kreeg zij bij de grote Duitse wijsgeer Immanuel Kant (1724-1804). Ik moet met het ook op wat ik in laatste instantie daarover zeggen wil, omtrent wat hij daarover leerde, iets meedelen.

Kant betoogt dat men omtrent God niet echt iets „weten” kan. Alle „bewijzen” voor het bestaan van God heeft hij afgekraakt. Toch blijft hij in een God „gelooven” en van een God spreken.

De kern van Kants filosofie is een *zede-leer*, een *ethiek*. Die zede-leer is een *autonome*. Dat wil zeggen: niemand, geen God en geen andere macht, schrijft ons voor wat wij moeten doen. Dat doet de mens zelf. Als men iets doet, gedreven door een bepaald doel, of een gevoel, b.v. sympathie, uit welwillendheid of uit nog andere motieven is dat wat men doet nooit meer dan „*legaal*”. Zedelijk goed is alleen wat uit pure *plicht* en niet op grond van welke andere motieven wordt gedaan. Kant omschrijft dan die plicht met deze woorden: „Handel steeds zó, dat het richtsnoer van uw daden tegelijk ook als het voorschrift van ’n algemene wetgeving gelden kan.” Deze stelregel noemt Kant de *kategorische imperatief*. Ze is een *imperatief*, omdat die regel gebiedend optreedt, objectief geldend is (*imperare* = gebieden). En ze is *kategorisch* omdat ze zonder meer, *absoluut* geldt.

Deze stelregel eist nu dat wij er volkomen naar zullen handelen. Maar dat is in het korte mensenleven, ook bij de besten, niet mogelijk. Een mens kan in zijn leven op aarde wel „deugdzam” maar nooit volmaakt, nooit „heilig” worden. En daarom moeten wij „aan-nemen”, „stellen”. Kant zegt „*postuleren*”, dat er een voort-durend, dus ook een na

de dood voortgaand, bestaan van de mens moet zijn. Op die wijze kunnen de mensen hoe langer hoe meer en ten slotte volkomen aan het zedelijk ideaal beantwoorden. En zo komt Kant er toe te „*postuleren*”, dat de ziel van de mens onsterfelijk is.

Op dezelfde wijze „*postuleert*” Kant dat er een God — omtrent we niets „*weten*” — moet bestaan. Deugd en geluk, zo zegt hij, horen bijeen. Maar in het leven op aarde zien we dat nooit. En daarom moeten wij weer „*postuleren*” dat er een al-wijs, al-goed, al-machtig wezen moet bestaan dat de natuur geschapen heeft, de zedelijke wereld regeert, recht zal doen en de juiste verhouding van de deugd en het geluk der mensen zal verwerklijken.

Zo bouwt Kant op het zedelijk bewustzijn van de mens — hij noemt het de „*praktische rede*” — drie grote religieus-beginselen, namelijk *God, deugd en onsterfelijkheid*. De moraal rust bij Kant niet op de godsdienst, maar, omgekeerd, de godsdienst op de moraal.

Deze trits: *God, deugd en onsterfelijkheid* werd door en na Kant, voor miljoenen de kern van hun godsdienstig geloof. Speciaal van de godsdienstige liberalen. Ze was ook de „*hoofdsom*” van het „*christendom* boven geloofsverdeeldheid” waar Thorbecke van sprak. En het was ook dat „*christendom*” dat bedoeld werd toen in 1857 in de onderwijswet werd vastgesteld dat het openbaar onderwijs onder het aanleren van gepaste en nuttige kundigheden dienstbaar gemaakt moest worden... aan de „*opleiding tot alle Christelijke en maatschappelijke deugden*.”

☆☆☆

Ik kom nu aan het eigenlijke van wat ik zeggen wil. Namelijk hoe volgens de

Schrift over die „onsterfelijkheid der ziel” moet worden gedacht.

Bij de begrotingsdebatten uit het jaar 1869 kwam in de Tweede Kamer ook die onsterfelijkheid der ziel ter sprake.

Een paar radicale kranten hadden betoogd, dat het „*dogma*” van ’s mensen persoonlijke onsterfelijkheid op de staats-school niet mocht verkondigd worden. De eis dat die school neutraal moest zijn, bracht met zich mee dat men daarover op de openbare school zou zwijgen. Door Mr. A. Heemskerk Az., een „*conservatief*” Kamerlid werd de minister daarover geïnterpelleerd. Hij achtte het te ver doorgedreven neutraliteit, het „*Godsbegrip*” en het „*onsterfelijkheidsbegrip*” als punten van verschil te beschouwen. En hij hoopte dat de minister (Mr. Fock) het met hem eens zou zijn en een verklaring in die zin zou willen geven, opdat ook de schoolopzieners zouden weten wat ze moesten doen als ergens geschil over deze kwestie zou ontstaan.

Mr. Fock gaf een ontwijkend maar toch duidelijk antwoord! Hij reageerde namelijk op Heemskerks opmerking met de vraag: „Is het wenselijk hier de vraag te behandelen of op een school met kinderen van 6 tot 12 jaar de „onsterfelijkheid” al of niet als een *dogma* moet worden behandeld?”

De conservatieve en de roomse pers was zeer gebedgd over dat ministeriële antwoord en gaf daarvan zeer duidelijk blijk. Ten slotte mengde ook dr. Kuyper zich in dit debat. Hij schreef er een uitvoerig artikel over in „*De Heraut*” van 24 dec. 1869. En gaf dit artikel later ook afzonderlijk uit onder de titel: „*De Leer der Onsterfelijkheid en de Staatsschool*” (Amsterdam 1870).²⁾

²⁾ Reeds voor veertig jaar besprak ik deze brochure van Kuyper met wat daarmee annex was.

Terloops...

Geen wetticisme

De vorige keer wees ik op het roemen-in-eigen-werken en het vasthouden-aan-bestaande-gewoonten bij veel kerkleden en ik gaf daarbij door enkele citaten van Auke Jelsma, waarin deze er op wijst dat het nodig is door verkeerde gewoonten heen te breken. In dit verband wees Jelsma op de taak van de predikant en het leek me goed ook het slot van zijn opmerkingen door te geven:

„Een predikant die uit liefde voor de gemeente dwars door de gewoonten en zekerheden heenbreekt, kan ergernis verwachten. Het is niet verwonderlijk wanneer hij uit angst voor isolement en mislukking zich in prediking, onderricht en pastoraat toch maar weer aanpast aan wat van hem verwacht wordt. Deze angst kan hij ook voor zichzelf zorgvuldig toedekken onder vrome argumenten. Nu blijven de mensen immers naar hem luisteren. Misschien kan hij geleidelijk in de loop van de tijd de gemeente ombuigen naar Gods woord. Dat heeft nu eenmaal tijd nodig. En op deze wijze blijft er tenminste een goede verstandhouding. Toch kan het zijn dat een voorganger die zo reageert, tekort schiet in liefde voor de gemeente. Uiteindelijk geeft hij voorrang aan eigen belang, aan eigen populariteit.

Wie een echte voorganger wil zijn, behoort, dat eist het woord al, onvermijdelijk tot de avant-garde. De spanning die hierdoor opgeroepen wordt, is wellicht de zwaarste last van het predikantschap.

De kerk kan, als zij zich hierin traint, een gemeenschap vormen van mensen die zich de gebrekkigheid van eigen inzicht voortdurend bewust blijven en hierdoor de openheid kennen om zich te laten zeggen. Zo’n gemeenschap zal het kunnen begrijpen, soms zelfs waarderen, wanneer iemand zich juist vanuit zijn verbondenheid tegenover haar opstelt.

Bovendien, niet elke weerstand van de gemeente is dodelijk. Ook voorgangers dienen nuchter te blijven. Een gewiekste paardevlieg weet menige slag te ontwijken. Verscheidene malen heeft men Jezus ter dood willen brengen zonder dat het lukte.”

—o—

De vorige maal noemde ik het woord „*wetticisme*”. Het is in dit verband de moeite waard om door te geven, dat onze jongens en meisjes vaak heel scherp dóór hebben, waarin dat wetticisme in het kerkelijk leven naar voren komt. Tijdens de bijbelstudieweekends van het G.L.J.C., die vorig jaar werden gehouden en waarbij gesproken werd over de christelijke vrijheid werd, voorafgaande aan de bespreking, aan de deelnemers en deelnemsters o.a. de volgende vraag gesteld: „De uitspraak, dit mag je wel, en dat mag je niet!” als leidraad voor je leven, zou je kunnen toeschrijven aan: a) het wetticisme, b) de leer van de Judaïsten, c) de christelijke leer, d) de leer der Nicolaïten.” Van de 74 jongelui vulden 56 a) in.

Uit de beantwoording van andere vragen bleek verder duidelijk, dat de meesten het denken in de geest van „dat mag wel en dat mag niet” zagen als een aantasting van de eigen christelijke verantwoordelijkheid. De christelijke vrijheid betekent, dat we in de door God gegeven ruimte zelf leren beslissingen te nemen, zelf onze verantwoordelijkheid

In deze brochure betoogde Kuyper dat het volgens de geldende schoolwet volkomen consequent was de leer van de onsterfelijkheid der ziel op de staats-school als contrabande te beschouwen. In die school moest immers alles geweerd worden wat andersdenkenden kon ergeren. En aangezien velen het geloof aan die onsterfelijkheid bestreden, moest op de neutrale scholen ook over deze leer worden *gezwegen*!

Vooraf tegen de conservatieven richtte Kuyper zijn scherpe kritiek. Ze hadden geholpen de Christus te weren van de volksschool! Zij hadden er in toegestemd dat zijn opstanding, waarin alle hoop op onsterfelijkheid rust op die school zou worden doodgezwegen. Maar nu er een aanval werd gewaagd, „*niet* op het Christendom, maar op de rationalistische trias van „*God, deugd en onsterfelijkheid*”, nu wordt men wakker, nu smeedt men wapenen ter verdediging, en erkent dat het zedelijk karakter der natie wordt bedreigd.”

En dan schrijft Kuyper het volgende:

☆☆☆

„Voor de „onsterfelijkheid” als voor het ene nodige strijdt men.

Maar onze lezers althans zullen gevoelen dat die leer der onsterfelijkheid niet ons, maar de rationalisten ontnomen wordt.

Slaan we de Schrift op, dan vinden we het woord onsterfelijkheid slechts *tweemaal* gebezigd, en geen der beide keren in de zin van de onsterfelijkheid der ziel! Zij leert ons alleen, dat er buiten dit rijk des doods, waarin wij thans leven, nog een andere wereld is waar „*athanasie*”, d.i. onsterfelijkheid heerst, en ze zegt op de éne plaats (1 Cor. XV: 53, 54), dat ons lichaam die onsterfelijkheid zal

gaan zien. Gewezen werd hierbij o.a. op Romeinen 12, waar gesproken wordt over onze „*redelijke eredienst*”. Door de vernieuwing van ons denken zullen we moeten leren wat goed is en wat niet goed is. Een zwart/wit-stelling kan wel gemakkelijk zijn, maar is bepaald niet bevorderlijk voor het zelf *dénken*.

Ouderen weten het vaak zo mooi te zeggen, dat we ons niet moeten binden aan tradities, maar *dúrvén* ze er ook echt door heen te breken?

We zouden het eens kunnen proberen. De werfkraft van de kerk is bepaald niet bevorderlijk door het gereformeerd wetticisme; de kerkdeuren zijn er niet door platgelopen. Wel hebben velen er het naar-de-kerk-lopen door afgeleerd. Helaas, want God heeft Zijn kinderen lief. En Hij wil ze er allemaal bijhouden.

Ik Ben er haast wel zeker van, dat heel dat wetticistisch gedoe — en o, wat heeft de Here Jezus er tégen gepraakt — velen de kerk heeft doen ontlopen, de kerk heeft doen worden tot een „*winkeltje van weinigen*” (Mr. H. Schelhaas, De kerk - winkel van weinigen of supermarkt voor velen?). Maar God wil dat Zijn gemeente is een „*supermarkt*”, die voor allen open moet staan”. Het Woord van God is immers niet geboeid, dat schrijft Paulus aan Timotheüs. Zullen wij de boeien dan ook maar wegsnijmen? Liefde voor de kerk is goed. Blinde liefde is echter funest. God vraagt levende liefde, geen sleur, geen platgetreden paadjes, geen eigenwijs-vasthouden-aan. God vraagt ons hart. Harten, die openstaan voor Hem. Die plaats laten voor Hem. Hij — Christus — wil *leven* in ons. Als we Hem de kans geven, vallen er veel zelfgemaakte huisjes in elkaar.

P. C. van Wijk, Zaltbommel

aandoen, en op de andere (1 Tim. VI: 16) dat „God alleen onsterfelijkheid heeft”.

„Onsterfelijkheid der ziel” is een uitdrukking, die voor het Evangelie niet kan bestaan. Onsterfelijkheid is wat „niet sterft”, en het Evangelie leert juist, dat de ziel dood is, en dood blijft, zolang ze niet door Christus ten leven gewekt wordt.

Daarom weet ook de Apostolische belijdenis van geen onsterfelijkheid.

Daarom vindt men ook in onze Psalmen van geen onsterfelijkheid. (Wel in sommige gezangen.)

Daarom wordt ook in geloofsbelijdenis wel van „onsterfelijk worden” gesproken, maar de leer der onsterfelijkheid in de gewone zin gemist.

Wat de rationalist „onsterfelijkheid”

noemt, dat is de Christen „het eeuwige leven”.

Het eeuwige leven! Dat is onze blijde belijdenis. Zo leert ons de Schrift. Zo getuigen het onze symbolen.

Die „onsterfelijkheid der ziel” is onschriftuurlijk, om de onware scheiding die ze maakt tussen ziel en lichaam, en de loochening die er onmiddellijk uit voortvloeit van de „wederopstanding des vleses”.

Ze is onschriftuurlijk. Omdat ze het feit der zonde en dus de geestelijke dood buiten rekening laat.

Ze is onschriftuurlijk. Omdat ze de opstanding ten laatsten dage buiten sluit, en de vruchtbare moeder is van die reeks onware voorstellingen, die over de toestand na de dood thans gangbaar zijn.

Neen, de Schrift bezit te heilige harmo-

niet, dan dat men haar de ongerijmdheid van „ONsterfelijke STERVELINGEN” mag opdringen.”³⁾

☆☆☆

Dit was iets over de idee van de „onsterfelijkheid der ziel”.

En ik kan me moeilijk voorstellen dat iemand die zich strikt naar de Schrift wil richten in denken en handelen daartegen enig bezwaar kan hebben.

Later misschien hierover nog wat meer.

³⁾ Ook prof. Lindeboom keerde zich in een brochure tegen de idee van de „onsterfelijkheid” der ziel.

Kerknieuws

Maastricht — Het nieuwe adres van het scribaat van de Gereformeerde Kerk van Maastricht is: p/a G. Pepping, Vriendenkringstraat 12, Limbricht. Tel. 04490-9438.

Ds J. D. Janse — Op zondag 30 januari j.l. was het feest in de kerkelijke Gemeente van de Gereformeerde Kerk van 's-Gravenhage. Werd op 16 januari daaraan voorafgaand afscheid genomen van ds Verheij, die door emerite-

Boekbespreking

Gods hand in de geschiedenis ?

Onder auspiciën van de bekende stichting Unie „School en Evangelie” worden regelmatig cahiers uitgegeven, die de bezinning op en het gesprek over de identiteit van de christelijke school willen stimuleren. In november j.l. heeft de Unie een boekje het licht doen zien over het geschiedenisonderwijs op de christelijke school. Het is geschreven door de heer H. G. Leih, leraar geschiedenis aan het Johannes Calvinlyceum in Kampen.

Er zijn dacht ik drie argumenten aan te voeren om een boekje als dit in „Opbouw” te bespreken. Spreken en schrijven over het geschiedenisonderwijs zal altijd leiden tot de vraag naar de zin van de geschiedenis; ruimer nog, de vraag naar de zingeving van ons eigen bestaan. Een vraag die rechtstreeks te maken heeft met ons geloof en onze levensbeschouwing. Ten tweede: op de jaarvergadering van de persvereniging „Opbouw” is uitgebreid gesproken over de crisis-situatie, waarin het christelijk onderwijs momenteel verkeert. In die situatie zullen we niet terzijde mogen blijven staan, maar zullen we moeten meedenken en meespreken over de vraag: hoe kunnen we in onze tijd het christelijk onderwijs en dan met name het voortgezet onderwijs weer inhoud en gestalte geven? Tenslotte: collega Leih bestrijdt in zijn boekje opvattingen over de geschiedenis die vooral in vrijge-maakte kring meer of min gemeengoed zijn. Daarom aandacht voor dit boek in dit blad.

Het uitgangspunt van het boek is dat jonge mensen met het oog op de toekomst, waarheen zij op weg zijn, geschiedenisonderwijs nodig hebben. Zij moeten zichzelf rekenschap kunnen geven in welke wereld zij leven en die wereld moeten zij goed kennen. Het behoort daarom tot de voornaamste opdracht van hen die geschiedenis onderwijzen, dat zij de leerlingen daarbij behulpzaam zijn door enkele aspecten van de wereld van vandaag aan de leerlingen duidelijk te maken. Vooral door de vraag te stellen, hoe deze wereld zich heeft ontwikkeld. Onderwijs in de geschiedenis zal dus actueel zijn, niet slechts in de zin van „nuttig”, maar in de betekenis van zinvol. Bij dit laatste zal een christen-leraar in de geschiedenis terugvallen op de Bijbel. Hij belijdt immers Gods leiding over alle dingen. Christus is toch uiteindelijk van de geschiedenis doel en zin? De Bijbel leert duidelijk dat geschiedenis niet is het verhaal van willekeur en toeval, van gedetermineerdheid en noodlot. Er zit in de geschiedenis systeem, richting, zin. Wat doet een leraar in de geschiedenis aan een christelijke school daar nu mee; wat doet iemand daar nu mee, die aan de hand van de Bijbel het wereldgebeuren wil verstaan? Kortom: kunnen wij Gods „hand” in de geschiedenis aanwijzen? Collega Leih ontkent dit. Wij hebben van God niet de bevoegdheid ontvangen om Zijn geheim te ontsluiten; elke poging om Zijn „hand”, Zijn „vinger” in het historisch gebeuren aan

te wijzen moet daarom wel mislukken.

Let wel, Leih ontkent niet dat God deze wereld geschapen heeft, haar door Zijn voorzienigheid onderhoudt en beschermt: deze wereld in Zijn hand houdt. Wel wordt ontkend dat een geschiedenisleraar in zijn les, of een schrijver van een leerboek voor geschiedenis, op dezelfde wijze te werk zou kunnen gaan als de door Gods Geest geïnspireerde bijbelschrijvers. Vooral uit het Oude Testament blijkt, dat het bij de geschiedenis van Israël niet gaat om een meer of minder volledig verhaal van wat er zoal is geschied, maar er wordt verteld wat God heeft gedaan tot verlossing van Zijn volk. Gods handelen staat centraal, in zegen en oordeel. In de Bijbel motiveert God steeds waarom Hij zo en zo handelt.

Collega Leih vraagt: zouden wij kleine mensjes in onze geschiedenislessen dit motiveren moeten overnemen? Ik meen, dat deze vraag terecht ontkennend wordt beantwoord. Hoeveel oppervlakkigheid en willekeur is niet naar voren gekomen als men toch ging proberen om Gods „vinger” of Gods „hand” in de gebeurtenissen aan te wijzen? Om maar iets te noemen: wat een kerkelijke ellende is voortgevloeid uit de opvatting dat de Vrijmaking Gods werk was, in deze betekenis dat menselijke verantwoordelijkheden buiten het gezichtsveld verdwenen en de Vrijmaking als zodanig niet in discussie mocht komen. Geeft men op deze wijze geschiedenis dan is het gevaar groot, dat men God ook verantwoordelijk stelt voor bijvoorbeeld het antisemitisme, uitlopend op „Auschwitz”. In het ene geval Gods hand zegenend, in het andere straf-fend aanwezig in de historische gebeurtenissen. Staat men dan niet heel dicht bij de casuïstiek, waarin de Farizeeën gevangen zaten toen zij met hun vragen bij Christus kwamen naar aanleiding van de dood van de Galileeërs en de achttien mannen, die omkwamen toen de toren van Siloam instortte? (Luc. 13)

Het geschiedenisonderwijs verhaalt dus niet de grote daden van de Here, daartoe is niemand in staat. Wat dan wel? Leih antwoordt op deze vraag: de geschiedenis verhaalt de daden van mensen, maar dan steeds van mensen in relaties. In relatie tot God, tot de medemensen, tot de natuurlijke werkelijkheid. Het is duidelijk dat geschiedenisonderwijs dan niet vervalt in het alleen maar vertellen of bestuderen hoe mensen in vroegere eeuwen hebben geleefd, gewerkt, gedacht. Wat heeft de mens in het verleden van zijn relaties gemaakt? In het algemeen niet veel goeds. Geschiedenis is vaak het verhaal van de falende, zondige mens. Het is het verhaal van schuld, van het kwaad in de wereld, met soms daar tussen door tekens van hoop, het verhaal van mensenlevens waarin de vruchten van de Heilige Geest zichtbaar worden (Galaten 5).

In zulke levens blijkt duidelijk dat God werkt in de geschiedenis: door mensen. Naast veel ellende, veel onrecht, veel lijden (ook de Satan is in de geschiedenis bezig!), toch ook tekens van verlossing, tekens dat Gods Rijk komende en al onder ons is. De Heer is bezig, zij het voor ons niet waarneembaar. Zijn Rijk te bouwen. Een geschiedenisleraar die door deze verwachting wordt gedreven, zal op een andere manier de geschiedenis benaderen en behandelen dan zijn collega, die meent dat hij met de Bijbel in zijn geschiedenislessen niet veel kan beginnen.

Het is de grote verdienste van de schrijver, dat hij in een aantal punten deze gedachten concreet maakt.

Vanwege het grote belang er van geef ik ze, iets verkort, door.

1. Collega Leih is in zijn lessen spaarzaam met beoordelingen, uit vrees voor generaliseren en het oproepen van spookbeelden.
2. Niet generaliseren: spreken over „het” kapitalisme, „het” fascisme, „het” communisme leidt onvermijdelijk tot een onjuiste visie bij de leerlingen.
3. Wel partijkiezen in zaken waarin men zich grondig heeft verdiept. Bereid zijn om eigen oordeel en zelfs criteria in een klas ter discussie te stellen.
4. De leraar moet de leerling niet dwingen zijn mening over te nemen. Indoctrineren in welke vorm ook, mag op een christelijke school niet voor komen.
5. De geschiedenis niet beoordelen met maatstaven die wij in onze tijd met zijn eigen aard, aanleggen. Bijvoorbeeld de kwestie van de slavernij. Mensen uit vroegere tijd, die anders dachten en handelden dan wij, zijn niet slechter dan wij of belachelijk.
6. Nooit „spannend” vertellen over gruwelijke zaken als oorlogen, concentratiekampen e.d.
7. Het negende gebod, dat verbiedt een vals getuigenis te geven, geldt ook voor het geschiedenisonderwijs. Zuinig zijn op de goede naam van de naaste in heden en verleden. Aan ieder recht doen, zoals in een rechtsstaat de rechter iedere beschuldigde rechtvaardig wil verhoren en vonnissen.
8. Nooit honend of minachtend spreken over de idealen van anderen (b.v. marxisten), ook al is men het daar helemaal niet mee eens.
9. Schelden op anderen, op joden, kapitalisten, ondernemers, communisten, fascist, negers, is altijd minderwaardig.
10. De actualiteit hoeft niet te worden geschuwd. Actuele zaken kunnen echter alleen goed worden behandeld in het licht van de geschiedenis.

Geschiedenis op deze wijze gegeven zal goed, verantwoord geschiedenisonderwijs zijn. Goed ook, gemeten naar Bijbelse maatstaven. De leerlingen worden dan geen napraters, maar kritisch ingestelde mensen die hun tijd verstaan, de geesten beproeven, de tekens der tijden weten te onderscheiden.

Daarom ben ik blij met dit boek. Ik hoop dat het zal leiden tot uitvoerige discussie en tot hernieuwde bezinning in de kring van degenen die les geven in de geschiedenis aan een christelijke school.

Een kritische opmerking tot slot. Hoofdstuk 9 wordt vrij uitvoerig een leerboek voor de kerkgeschiedenis, geschreven door ds P. K. Keizer, bekritiseerd. Ik vind eerlijk gezegd deze uitgebreide kritiek niet zo erg van belang. Waarom worden bijna vier pagina's hieraan gewijd en aan het even „gevaarlijke” boek van Feis en Offermans maar enkele regels? Ik heb de indruk dat ds Keizer nu niet helemaal recht wordt gedaan. De argumenten contra Keizer's opvattingen zijn door de lezer van Leih's boek niet volledig op hun waarde te schatten. Dit hoofdstuk had mijns inziens niet in deze vorm in het boek opgenomen moeten worden, te meer omdat nu de aandacht wordt afgetrokken van de andere hoofdstukken waarin zoveel voortreffelijke dingen staan.

Het boekje van de heer Leih telt 104 bladzijden, kost f 10,90 en is uitgegeven bij Kok in Kampen.

J. P. Stoop

ring van een welverdiende rust hoopt te gaan genieten, thans reeds werd de nieuwe Dienaar des Woords, ds J. D. Janse, tijdens de morgendienst in de Nebo-kerk aan de Rhijnvis Feithlaan te Den Haag bevestigd door ds C. A. Versluis van Ermelo-Voorthuizen.

De bevestiging baseerde zijn prediking op de bijbelwoorden in 1 Cor. 1, met name de verzen 17 en 18.

In de middagdienst, die in de Johanneskapel aan de Bosbesstraat te 's-Gravenhage werd gehouden, deed ds Janse daarop zijn intrede.

Zijn preek concentreerde zich op de bijbelwoorden in 1 Cor. 1 en een gedeelte van hoofdstuk 2. De verzen 30 en 31 van 1 Cor. 1 vormden de tekst van de preek, met als centraal thema: „Samen tellen wat we in Christus hebben”.

De nieuwe predikant werd daarna toegesproken door br M. de Jonge in zijn functie van voorzitter van de Kerkeraad. Deze dankte ds Janse dat hij het Woord had verstaan: „Ik zend U uit. Wees mijn getuige”.

Kontakt met de Chr. Gereformeerden

Uit het verslag van de vergadering van de Raad van de Chr. Geref. Kerk te Eindhoven van 11 januari 1977: „Voor de tweede maal wordt het onderwerp prediking in bespreking gebracht. In een preek na een doopsbediening behoort deze doop een plaats in te nemen, maar hij hoeft daarin niet centraal te staan, is de eindkonklusie. Opgemerkt wordt, dat de tweede dienst een leer-dienst is en het denkbeeld wordt geopperd, daarin minder bekende bijbelboeken te behandelen. Daartegen wordt ingebracht, dat de tweede dienst geen leer-dienst, maar een verkondigingsdienst is. Een leer-dienst zou zijn een kort gebed, een uiteenzetting van plm. een kwartier en dan bespreking. Een van de leden verklaart, dat hij met dergelijke diensten (leerdiensten) vroeger in een andere kerk slechte ervaringen heeft en er niets voor voelt, welk gevoelen door de anderen gedeeld wordt. Toch wordt de wens naar voren gebracht, dat er in de tweede dienst meer leerstelling wordt

gepreekt, want daardoor wordt de leer van onze kerk aan de gemeente gebracht. De aktualiteit moet daarbij uiteraard niet uit het oog worden verloren. De praeses merkt op, dat de grondtoon van elke preek moet zijn: „Gods liefde heeft zich in Jezus Christus aan ons geopenbaard.” „In de gemeente hoort men wel eens” zo wordt door enkele leden opgemerkt, „dat het werk van de Heilige Geest te weinig in de prediking naar voren komt.” Het werk van de Geest moet echter niet losgezien worden van het werk van de Vader en de Zoon. Er mag niet uit het oog verloren worden, dat de Geest één is met de Vader en de Zoon. Ook is een veelvuldige eschatologische prediking niet nodig, omdat het hele N.T. eschatologisch is. Over de kwestie of er ook exemplarisch gepreekt moet worden, wordt men het niet geheel eens. Desondanks is een ieder van mening, dat deze besprekingen op de twee bezinningsavonden nuttig zijn geweest.”

Kontakt met de Verontrusten

In „Onder de Lelie”, het kerkblad van de gereformeerde kerk te Zwolle, schrijft ds J. Schelhaas d.d. 4 febr. 1977 het volgende over een spreekbeurt, die hij pas voor Verontrusten in Bergum (Fr.) gehouden heeft: „Wat een nood is er bij velen in de (Syn.) gereformeerde kerken, vooral door een prediking, die geen houvast geeft in leven en sterven. Wat hebben wij in Zwolle dan een voorrecht met elke zondag een Schriftuurlijke Gereformeerde prediking. Jammer, dat er in Friesland maar één Buitenverbandse Kerk is, nl. in Heerenveen. Sommige synodalen willen in hun woonplaats niet overgaan naar Chr. Geref. of Binnen Verband. Enfin, we hebben ze (in navolging van prof. Veenhof Sr.) niet gezegd: wordt vrijgemaakt, maar wel: Vorm een Bijbelkring als een eerste aanzet tot ontmoeting en bezinning, misschien groeit er dan toch nog een Buitenverbandse Gemeente uit.”

Tournee ds en mevrouw Wurmbrand

De bekende Roemeense predikant Richard Wurmbrand en zijn vrouw hopen binnenkort weer een tournee door Nederland te houden.

Sedert 1966 hebben ds en mevrouw Wurmbrand bijna ieder jaar een aantal spreekbeurten in Nederland vervuld en zij hebben daardoor grote bekendheid gekregen. Niet weinig is daartoe ook bijgedragen door de verschijning van zijn boeken en kleinere geschriften.

Voor dit jaar staan de volgende spreekbeurten op het programma:

Zondag 20 februari: Den Haag.

Maandag 21 februari: Utrecht-Noord.

Dinsdag 22 februari: Werkendam.

Woensdag 23 februari: Mijdrecht.

Donderdag 24 februari: Waddinxveen.

Vrijdag 25 februari: Zierikzee.

Zaterdag 26 februari: Ridderkerk.

Zoals gebruikelijk zal ds J. C. Maris als tolk fungeren.

In alle plaatsen: vrije toegang.

Voor inlichtingen over plaats en tijd: Stichting de Ondergrondse Kerk, Postbus 80, De Bilt. Tel. 030-764344.

Sola Scriptura

Voor het studentendispuut „Sola Scriptura”, uitgaande van de „Civitas Studiosorum in Fundamento Reformata”, hoopt op 23 februari a.s. om 19.00 uur in Cunera, Nieuwegracht 32 te Utrecht, dr H. M. de Lange te spreken over het onderwerp: „Internationale verhoudingen”.

Belangstellenden zijn van harte welkom.

Uw vriend in de vreemde

Contact Orgaan
Gereformeerde
Militairen en
Alleenstaanden

Inlichtingen:

H. J. Bosch

Hekselbrink 83, Enschede

Tel. 053-762272

Voor al uw

handels- en familie drukwerk - boeken en folders

is uw adres

DRUKKERIJ „STEENBERGEN”

Nooitgedacht 3 — Zeist

Vakantie... naar de Veluwe!!

Voor de Paas- en Pinkster-
vakantie zijn nog enkele
bungalow's vrij.

Voor de zomervakantie
kunt U nog boeken tot
2 juli en na 30 juli.

65+ extra tarief.

Camping en Bungalowpark

„Ackersate”

Harremaatweg 26, Voorthuizen
Telefoon 03429-1274

AANGEBODEN

in het Westen des lands, bij zee en strand,

LOGIES MET ONTBIJT

voor 4 pers., event. 2 echtparen.

Juli reeds bezet.

Telefoon 02510-25308.

**STICHTING
VERENIGDE
UITVAARTFONDSEN
IN NEDERLAND**

ONZE STICHTING MAAKT GEEN WINST

Ze is een Stichting, welke de gemeenschap wil dienen en het algemeen belang bij haar maatschappelijk streven als uitgangspunt neemt.

Een zestig jaar ervaring stelt haar in staat u een compleet pakket verzekeringen aan te bieden, met als sterkste troef haar lage premies, die gedurende de gehele looptijd onveranderd blijven.

Tevens verzorgt zij begrafenissen (ook voor nietverzekerden).

Voor inlichtingen kunt u zich wenden tot haar kantoor Enschede, Haaksbergerstraat 231 hoek Getfertsingel, telefoon 053-31 95 35 - 32 36 93.

Kantooruren 8.30-12.30 - 13.30-17.00 uur.

Redaktieleden:

Drs H. de Jong; Mr. dr J. Meulink; D. W. L. Milo;
Ds E. R. Postma; Ds H. Smit

Adres van de Redactie:

K. Muller, H. Pootlaan 242, Alkmaar, tel. 072-16767

Advertenties en druk:

Drukkerij „Steenbergen”, Nooitgedacht 3, Zeist,
tel. 03404 - 12452.
Advertenties inzenden tot dinsdagmorgen 10.00 uur.

Abonnementenadministratie:

Merelhoven 273, Capelle a/d IJssel, tel. 010-504178

Abonnementsprijs:

f 35,- per jaar of f 18,50 per halfjaar.
Buitenland f 45,- per jaar of f 60,- per luchtpost.
Giro 40 49 45.

Abonnementen kunnen ieder moment ingaan, doch slechts per 31 dec. eindigen. Opzeggen uiterlijk tot 15 november.